

PEDAGOGIK MAHORAT

2
2023

ISSN 2181-6883

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

2-son (2023-yil, mart)

Jurnal 2001-yildan chiqa boshlagan

Buxoro – 2023

<https://buxdu.uz>

MUNDARIJA

№	Familiya I.Sh.	Mavzu	Bet
DOLZARB MAVZU			
1.	<i>ЭЛОБ Зуёдулло Сатторович</i>	Девиант хулқ –атворли ўсмирлар муаммосининг илмий асослари ҳақида психологик ёндашувлар ва таҳлиллар	7
PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA			
2.	<i>AMONOV Mirjon Namozovich</i>	Ijtimoiy-pedagogik faoliyatning mazmun-mohiyati va xususiyatlari	12
3.	<i>ASRANBAYEVA Munajat Xalimjanovna</i>	Bolaning jamiyatga moslashuvida rivojlantiruvchi muhitning oʻrni	17
4.	<i>DILOVA Nargiza Gaybullayevna</i>	Ijtimoiy-gumanitar fanlarni oʻqitish jarayonida boʻlajak oʻqituvchilarni shaxslararo munosabatlarga tayyorlashning pedagogik texnologiyalari	23
5.	<i>DJURAYEVA Lola Rustamovna</i>	Tanqidiy fikrlash pedagogik kasbiy koʻnikmalarni rivojlantirishning asosiy omili sifatida	27
6.	<i>IKRAMOV Amirbek Aminovich</i>	Taʼlimning raqamli transformatsiyasi -- barqaror rivojlanish omili sifatida (“Jismoniy tarbiya” fani misolida)	31
7.	<i>JUMAYEVA Mehrigon Abduvohitovna</i>	Boʻlajak oʻqituvchilarni kreativ yondashuv asosida innovatsion faoliyatga tayyorlash pedagogik muammo sifatida	38
8.	<i>OMONOVA Nilufar Omon qizi</i>	Kooperativ yondashuvni rivojlantirishning oʻrni va ahamiyati	44
9.	<i>SADULLAYEV Ibrat Shuxratovich</i>	Sirtqi taʼlim shaklining oʻziga xos xususiyatlari	49
10.	<i>TILAVOV Muxtor Xasan oʻgʻli</i>	Rahbar kadrlarga psixologik xizmat koʻrsatishning ijtimoiy-psixologik asoslari	54
11.	<i>TOʻYCHIYEVA Shoyista Jumaboyevna</i>	Kichik maktab yoshidagi bolalar emotsional sohasini oʻyin terapiyasi vositasida psixokorreksiyalash	59
12.	<i>TUYCHIYEV Ashurali</i>	Oʻyinlar vositasida oʻquvchilarda intizomli munosabatni shakllantirishga yoʻnaltirilgan pedagogik jarayon va unga taʼsir etuvchi omillar	64
13.	<i>JOʻRAYEV Akmal Razzoqovich, XALLOQOVA Oygul Olimovna</i>	Zamonaviy yondashuvlar asosida texnologiya darslarni tashkil etish zarurati	69
14.	<i>XUDAYBERGANOV Shuhrat Shavkat oʻgʻli</i>	Akademik erkinlikning antropopedagogik asoslari	76
15.	<i>ZARIPOV Lochin Rustamovich</i>	Boʻlajak texnologiya oʻqituvchilarning kasbiy tayyorgarligida kredit-modulli oʻqitishning ahamiyati	80
16.	<i>ИСМОЙЛОВА Нуржахон Зухуриддиновна</i>	Талабаларда оптимистик позиция ва стрессга барқарорликнинг ўзаро боғлиқлиги	85
17.	<i>НАЗАРОВ Акмал Мардонович</i>	Илмий-инновацион фаолият психологик барқарорликни таъминлашнинг муҳим омилли сифатида	89
18.	<i>НУРАБУЛЛАЕВ Танирберген Алламбергенович</i>	Инновацион етакчилик фаолиятининг ижтимоий-психологик табиати	93
MAKTABGACHA VA BOSHLANGʻICH TAʼLIM			
19.	<i>RAHMONOVA Dilnavoz Muxitdinovna</i>	Maktabgacha taʼlim tashkiloti tarbiyachilari mashgʻulotlarda oʻyin innovatsion oʻqitish metodikasidan foydalanishi	98
20.	<i>HAMROYEV Shuhrat Eliyevich</i>	Boshlangʻich sinf oʻquvchilarini maʼnaviy-axloqiy tarbiyalashda “Ustodi avval” dan foydalanish imkoniyatlari	103
21.	<i>NEʼMATOVA Flora Baxtiyor qizi</i>	Boshlangʻich sinf oʻquvchilarining oʻqish darslarida kommunikativ kompetensiyalarini shakllantirish samaradorligi	108
22.	<i>НИЯЗОВА Гулбахор Давроновна</i>	Роль предметно-развивающей среды в организации повседневной жизни детей	115
23.	<i>FARMONOVA Shabon Muxamadovna</i>	Boshlangʻich taʼlim mazmunini yangilash va xalqaro baholash	122

ИЛМИЙ-ИННОВАЦИОН ФАОЛИЯТ ПСИХОЛОГИК БАРҚАРОРЛИКНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ СИФАТИДА

*Назаров Акмал Мардонович,
Бухоро давлат университети,
психология фанлари фалсафа доктори (PhD), доцент*

Ушбу мақолада талабаларларнинг илмий-инновацион фаолиятини таъминлашда психологик барқарорлик механизмлари тўғрисида маълумотлар келтирилган. Шунингдек, мақолада руҳий барқарорликни таъминлайдиган омиллар ҳамда айнан ушбу муаммо юзасидан олимларнинг илмий-амалий изланишларининг таҳлиллари келтирилган. Талабаларда психологик барқарорлигини таъминлайдиган ҳимоя механизмнинг турлари ва усуллари ҳақидаги фикр мулоҳазалар мавжуд.

Калит сўзлар: инновация, руҳий барқарорлик, психологик ҳимоя, ирода, методология, механизм, индивидуал, компонент, адекват, малака, барқарорлик, адаптация, қобилят, психоаналитик, феномен, стратегия, стресс, эмоция, функционал, когнитив, ҳиссий, ҳулқ-атвор, адаптив, қўрқув, онгсиз, экстремал, психотерапия, онг, безовталик, эмоцинал, стереотип, патологик, агрессия, психоанализ, қўрқув, реабилитация, психокоррекция, тренинг.

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАК ВАЖНЫЙ ФАКТОР ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ

В данной статье представлена информация о механизмах психологической устойчивости в обеспечении научно-инновационной деятельности студентов. В статье также представлены факторы, обеспечивающие психическую устойчивость, и проанализированы научные и практические исследования учёных по данной конкретной проблеме. Имеются мнения о видах и способах защитных механизмов, обеспечивающих психологическую устойчивость студентов.

Ключевые слова: инновация, психологическая защита, сила воли, методология, механизм, индивид, компонент, адекватность, квалификация, устойчивость, обожание, способность, психоаналитический, феномен, стратегия, стресс, эмоция, функциональный, когнитивный, эмоциональный, поведенческий, адаптивный, страх, бессознательный, экстремальный, психотоксичность, сознание, тревога, эмосоциальный, стереотип, патологический, агрессия, психоанализ, страх, реабилитация, психокоррекция, тренинг.

SCIENTIFIC AND INNOVATIVE ACTIVITY AS AN IMPORTANT FACTOR OF ENSURING PSYCHOLOGICAL STABILITY

This article provides information on the mechanisms of psychological stability in the provision of scientific and innovative activities of students. The article also presents the factors that ensure mental stability and analyzes of scientific and practical research of scientists on this particular problem. There are opinions about the types and methods of defense mechanisms that ensure psychological stability in students.

Keywords: innovation, psychological defense, willpower, methodology, mechanism, individual, component, adequacy, qualification, stability, adoration, ability, psychoanalytic, phenomenon, strategy, stress, emotion, functional, cognitive, emotional, behavioral, adaptive, fear, unconscious, extreme, psychotoxicity, consciousness, anxiety, emosocial, stereotype, pathological, aggression, psychoanalysis, fear, rehabilitation, psychocorrection, training.

Кириш. Бугунги кунда илмий-инновацион фаолиятни ривожлантириш асосида шахсининг барқарор ривожланишини таъминлаш муҳим аҳамиятга эга. Шу сабабли мамлакатимизда ёшлар орасида илмий фаолиятни янада ривожлантириш миллий таълим соҳасини жаҳонда муносиб ўз ўринини эгаллашга қаратилган янги илмий-инновацион тизимни яратиш устувор вазифалардан бири сифатида белгиланган. Бу вазифаларни илмий-инновацион соҳадаги тадқиқотларни ривожлантирмасдан ҳал этиб бўлмайди.

Асосий қисм. Олий таълим муассасаларида таҳсил олаётган талабаларга қисқа вақт ичида илмий компетенциялар ва тадқиқот салоҳиятларини ўстиришлари учун зарур шарт-шароитлар яратилмоқда. Шунинг учун талабаларнинг тадқиқот ишларини амалга оширувчи, амалий ғоялар ва

ишланмаларни жорий этишга кўмаклашадиган ҳамда олий таълим муассасалари илмий-инновацион билимларни таъминлаб берадиган масканга айлантирилмоқда.

Илмий фаолиятни ривожлантириш ва шу орқали талабаларнинг психологик барқарорлигини таъминлаш муаммоси долзарб муаммолардан бири бўлиб қолмоқда. Шахснинг ҳар томонлама психологик тараққиёти, шахс сифатидаги фаоллиги ва ўз-ўзини ривожлантириши жуда кўплаб омилларга боғлиқдир.

Психологик нуқтаи назардан шахснинг барқарорлиги – фаолиятнинг барча кўринишларида, онги ва хулқ-атворини руҳий жиҳатдан ўз-ўзини тартибга солиш механизмлари ва усуллари мажмуасидир. Психологик барқарорлик “Мен” тушунчасининг яхлитлигини, муваффақиятсизлик, кўрқиш, хавотирланиш ёки ҳиссий-эмоционал ҳолатлардан ҳимоя қилади. Психологик барқарорлик бу – турли хил воқеа-ҳодисаларга хос бўлган психологик қонуниятларга эга бўлган индивидуал жараён бўлиб ҳисобланади.

Талабалардаги илмий-инновацион фаолиятининг ривожланиши салбий ҳис-туйғуларни олдини олиши ёки бостириши, стрессли ҳолатларни меъёрлаштириш ва руҳий барқарорликни таъминлаш имконини беради. Муайян шароитларда барқарорлик фойдали ёки салбий ҳодиса сифатида тушуниш психиканинг ривожланишига тўсқинлик қилади. Аксарият ҳолларда психологик барқарорлик ижобий вазифани бажарса, бошқаларида эса, шахснинг ривожланишига тўсқинлик қилади. Буни нафақат психолог, балки педагог мутахассислар ҳам билиши керак.

Олиб борилган тадқиқотларни ўрганиш натижасида шу нарса маълум бўлдики, талабалардаги илмий-инновацион фаолиятининг ривожланиш муаммоси етарлича ва тўлиқ ўрганилмаган. Амалий жиҳатдан талабаларнинг илмий-инновацион фаолияти, хулқ-атвори, кўникма ва малакаларини тарбиялаш ва ривожлантириш мумкинми, деган савол туғилади.

Биз томонимиздан ўтказилган эмпирик тадқиқот натижаларидан мутахассислар, малакали кадрларни тайёрлаш жараёнида ҳамда уларнинг муҳим хусусиятларини шакллантиришда ва ёш инноваторларни тайёрлашда қўлланилиши мумкин. Мазкур муаммо педагог-психолог олимлар томонидан талабаларни илмий-инновацион фаолиятга йўналтириш, тайёрлаш, замонавий тадқиқотлар муаммоси сифатида тизимли ва изчил ўрганилмаган.

Талабаларда илмий-инновацион фаолиятни ривожлантириш орқали уларнинг онгини салбий фикрлардан ҳимоя қилувчи, ҳар қандай фаолиятнинг муҳим индивидуал психологик механизми, кўп функцияли характерга эга бўлиб, фаоллик мотивациясига таркибига киради ва “Мен” - тушунчаси яхлитлигини таъминловчи мураккаб жараён саналади. Талабаларда психологик барқарорлиги индивидуал хусусиятларининг намоён бўлиши, уларнинг когнитив соҳаси, жинси, ёши, индивидуал психологик сифатлари ва ҳолатларига таъсир кўрсатади, шунингдек, турли хил стрессли ҳолатларни олдини олишда ва тафаккурнинг мазмунини белгилайди.

Талабаларда илмий-инновацион фаолиятнинг ривожланиш даражаси, психологик барқарорлиги, мослашувчанлиги, ўзгарувчанлиги ва фаолият самарадорлиги уларнинг муваффақиятга эришиш ёки муваффақиятсизликка учрамасликка интилиши ҳамда ижодий фикрлаш қобилиятлари билан чамбарчас боғлиқдир. Талабаларда илмий-инновацион фаолиятни ақлий ва барқарорлик механизмларининг типик ва индивидуаллашган кўринишлари билан характерланади. Олий таълим муассасаларида турли ихтисосликлар бўйича тайёрланадиган малакали кадрларнинг индивидуал психологик хусусиятлари ва барқарорлигини таъминлашда сезиларли даражада таъсир кўрсатади.

Мутахассисларнинг тадқиқотлари натижаларига асосланиб психологик барқарорликни таъминлаш ва илмий-инновацион фаолият ривожлантириш талабаларнинг келажакда ўз ўрнини топишда жуда муҳимлиги ва зарурлигини таъкидлашган. Нафақат ўқув жараёнларига тайёргарлик кўриш пайтида, балки шахсий ҳаётида ҳам психологик барқарорлик зарурлиги аниқланган.

Талабаларда психологик барқарорликнинг қиёсий таҳлиллари шуни кўрсатдики, ҳимоянинг ҳар хил турларидан фойдаланишдаги гендер фарқларини очиқ берилди. Эркаларда муносабатларнинг турли хил кўриниши, тузилиши, интенсивлиги ва кўлами кенглиги, аёлларга нисбатан кучлироқ ва юқори даражада эканлиги тадқиқотлар жараёнида аниқланди.

Талабаларнинг барқарорлик даражасини белгилашда ёш динамикаси ҳам инобатга олинади. Барқарорликни таъминлаш учун психологик ҳимоянинг асосий доминанти “инкор этиш” механизми бўлиб, у ўз-ўзини фаоллаштиришга, фаолият самарадорлигини оширишга ёрдам беради.

Ўтказилган эмпирик натижалар талабаларнинг психологик барқарорлиги бўйича олинган натижалар таҳлили амалий тавсиялар ишлаб чиқиш, илмий-инновацион фаолиятини ривожлантириш ва илмий соҳаларга йўналтириш бўйича психологик тренинг дастурини таклиф этиш имконини беради.

Талабаларнинг илмий-инновацион фаолият ривожлантиришда руҳий барқарорликни махсус ташкил этилган психологик тренинглари дастури натижасида самарадорлик ошади. Юқори малакали кадрлар тайёрлашда индивидуал ёндашувни амалга оширишда психологик билимларни талаб қилади, бу эса ўз навбатида психологик ҳимоя турлари ва механизмлари ҳақида билимларни ўз ичига олади. Психологик барқарорлик шахснинг фаоллиги натижасида юзага келадиган ижтимоий-психологик жараёни ҳисобланади.

Психологик адабиётлар таҳлили шуни кўрсатдики, психологик ҳимоя шахс фаолиятдаги асосий руҳий ҳодиса ҳисобланади. Психологик ҳимоя ҳодисаси унинг кўп даражали ва кўп функцияли хусусиятини ҳисобга олувчи ва ўзининг таркибий ва динамик хусусиятига эга бўлган шаклидир. Психологик ҳимоянинг турли омилларига қараб ҳаётда турли хил вазифаларни бажариши мумкин: салбий ва ижобий. Психологик ҳимоя ҳаётининг экстремал шароитларида руҳий тартибга солиш ва ўз-ўзини тартибга солиш усул ва усуллари тизимидир. Психологик ҳимоя руҳиятни турли экстремал омиллари (муваффақиятсизликлар, мағлубиятлар, жароҳатлар, стресс, низолар ва инқирозлар)нинг деструктив таъсиридан ҳимоя қилиш учун зарурдир.

Психологик ҳимоянинг мақсади ҳиссий зўриқишни камайтиради ва хулқ-атвор, онг ва умуман психиканинг тартибсизлашувига йўл қўймайди. Психологик ҳимоя механизмлари тартибга солиш таъминлаш, ориентация, ташвиш ва ҳиссий хавотирни камайтиради. Турли соҳа тадқиқотчилари психологик ҳимоя хусусиятларини ўрганишнинг назарий аҳамияти рақобат фаолиятининг экстремал шароитларида техник-тактик ҳаракатлар ва хулқ-атворининг психологик моделларини яратишган. Психологик ҳимоя тушунчаси замонавий психологик тушунчаси бўлиб, психоанализнинг энг муҳим муаммоларидан бири бўлиб келган ва қолмоқда.

Психологик ҳимоя муаммосини ўрганишга доир манбалар таҳлили шуни кўрсатдики, ушбу ҳодисанинг илмий тадқиқот объекти сифатидаги мақомини аниқлашнинг мураккаблиги ва номувофиқлигининг бир қанча сабаблари мавжуд. Аввало, психологик ҳимоя ҳодисаси илмий ҳодиса сифатида илк бор психоаналитик назарияларида қайд этилган. Кейинчалик ушбу муаммони машҳур олим З.Фрейд ҳам изчил ўрганган. Замонавий психолог олимларнинг психоанализдан воз кечиш сабаблари бири сифатида мафкуравий тартибсизлик омилларини биринчи ўринга қўядилар.

Г.А.Илин психоанализ назариясига шундай таъриф беради: "Фрейд ижтимоий пессимизм, жамиятни бошқаришда куфр, халқ хатти-ҳаракатларини шакллантириш имконияти билан, инсон қайта таълим... Бу ҳолат жамият ва одамларни бошқариш муаммосини ҳал этиш нафақат мақсадга мувофиқ, балки ҳаётини аҳамиятга эга бўлган замонавий дунё эҳтиёжларига қарши боради.

Психологик ҳимоя ҳодисасининг психоанализ назарияси муаммоси эканлиги, унинг кўпчилик тадқиқотчиларнинг илмий қизиқишлари доирасидан ўрин олишига олиб келди. Психологик ҳимоя механизми муаммосига ҳали ҳам тўлиқ ўрганилмаган ва шу билан бирга феноменал жараён сифатида эътироф этилган, бу ҳодисасини қатъий асосли илмий-амалий ўрганилмаган. Ҳимоя хулқ-атвор нуқтаи назаридан маъносиз, ҳаракатларнинг ўзи ва уларнинг мотивацияси ўртасидаги фарқ бу ерда энг муҳим рол ўйнайди. Буларнинг барчаси илмий адабиётларда алоҳида ва махсус тавсифларнинг пайдо бўлишига олиб келади ва умумийликни фарқлашни қийинлаштиради. Бундан ташқари, баъзи ҳимоя механизмлари бир-бири билан жуда яқин боғлиқ, шунинг учун уларни ажратиш осон эмас ва аниқ чегараларни жуда шартли равишда белгилаш мумкин. Психологик ҳимоя механизмининг турлари ва шакллари, шунингдек, жамиятда хулқ-атворни ташкил этишдаги роли ҳақида олимларнинг умумий нуқтаи назари йўқлигига қарамасдан, адабиётлар ўрганилаётган ҳодиса бўйича асосий нуқтаи назарларни қисқача қиёсий таҳлил қилиш имконини беради. Муҳитнинг барча воқеликларига мос келмайдиган шахснинг ўз-ўзидан фаолияти ўртасидаги зиддият ва муҳитнинг айрим жиҳатларининг қарама-қарши қаратилган жавоби билан ифодаланади. Бундай турдаги узок муддатли ўзаро таъсирнинг ҳалокатли оқибатлари мақсадли ижтимоийлашув орқали ташқи даражада, ички даражада эса муайян тартибга солувчи тизимларни шакллантириш, масалан, психологик ҳимоя орқали олдини олинади. Индивидуал онтогенез даражасида, балки аниқ ҳаётини вазиятда зиддият турли хил йўллар билан ифодаланади, масалан, истак ва имконият, истак ва бурч, истак ва таққилош ўртасидаги зиддият, мақсад ва етишмовчилик ўртасида, мотивлар кураши сифатида, объектга икки томонлама муносабат сифатида ва бошқалар.

Шу билан бирга, ривожланиш манбаи бўлган зиддиятларнинг ўзи эмас, балки уларнинг тўпланиши ва қабул қилиниши, асотирилиги эмас, балки уларни ҳал этиш жараёни эмас, балки бу жараёнлар натижасида шаклланишидир. Психологик ҳимоя механизмлари онтогенезнинг муайян босқичларида энг муҳим жиҳати сифатида ташкил этилади. Улар шахс психикасининг динамик хусусиятларига устма-уст тушиб, унинг характерининг асосий хусусиятларини ва катта даражада унинг атрофдагилар билан муносабатларининг бутун тизимини шакллантиришни белгилаб беради.

Хулоса. Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда, зиддиятни ўта кескин ва уни ҳал қилишнинг характери шахснинг барқарорлигини шунингдек, ривожланишидаги йўналишни белгилайдиган кечиккан зиддиятнинг интрапсихик ва интерпсихик кўриниши сифатида белгилаш мумкин. Бошқа томондан, агар ҳиссий кучланиш жуда кучли ифодага эришса, у барча функцияларнинг парчаланишига ва ҳатто Г.Селега кўра, "чарчаш босқичи"ни патологик йўқ қилишга олиб келиши мумкин. Охирги чора шубҳасиз назарий имконият бўлса-да, бундай жуда кучли ва узоқ муддатли стресс кундалик ҳаёт амалиётида жуда кам учрайди. Шунинг учун аксарият шахслар низоли вазиятларга тушиб, ҳиссий стрессни бартараф этиш ва ташқи можарони ҳал қилиш учун кўпроқ ёки камроқ конструктив муҳофаа стратегияларини ишлаб чиқиш ва ишлатишлари мумкин. Шундай қилиб, психологик ҳимоя реал вазиятнинг когнитив ва таъсир этувчи компонентларини изчил ўзгартириш йўлларининг комбинацияси сифатида белгиланиши мумкин. Бу ўзгаришларга руҳий жараёнларнинг кечишининг индивидуал хусусиятларидан келиб чиқиб эришилади. Психологик ҳимоя механизмлари онтогенетик ривожланиш ва ўрганиш маҳсулидир. Улар психологик мослашувнинг ўзига хос воситаси сифатида ривожланади ва шахснинг тажрибаси унга ўз тажрибасининг эҳтимолий салбий оқибатлари ҳақида сигнал берган ҳолларда турли ҳиссиётларни енгил учун мўлжалланган. Психологик ҳимоя механизмлари онтогенезда шаклланиш вақтига ва ҳақиқий фаолиятда онгнинг иштирокига қараб мураккаблик мезонига кўра фарқ қилади. Шу билан бирга ҳаётнинг қийинчиликларини енгил учун зарур бўлган турли хил ҳимоя механизмларини қўллаш шахснинг барқарорлигини таъминлайди.

Адабиётлар :

1. Абульханова - Славская К.А. Развитие личности в процессе жизнедеятельности // Психология формирования и развития личности. - М., 1991.
2. Штроо, В.А. Исследование групповых защитных механизмов / В.А. Штроо // Психологический журнал. 2001. - № 1.
3. Юрзова, Н.В. Исследование зависимости защитных механизмов от типа и характера акцентуаций / Н.В. Юрзова // Психолого-педагогические проблемы личностного развития. СПб.: Вестник БПА, вып. 38, 2001.